Työ- ja elinkeinoministeriö
Arbets- och näringsministeriet

Olli Sorainen
hallitusneuvos
TEM
050-396 0162

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle 6.4.2022/v.2

Asia: ukrainalaisten pakolaisten työluvat ja työllistyminen Suomessa

Työperäisen hyväksikäytön riskit ja hyväksikäytön torjunta

Suurin osa Ukrainasta paenneista on vielä Puolassa. Puolan viranomaisten tietojen mukaan ukrainasta paenneita on Puolassa nyt noin 2,4 miljoonaa. Näistä pääosa on naisia, lapsia ja vanhuksia.

Puolassa on paljon tahoja, jotka pyrkivät hyötymään pakolaisista, esimerkiksi tarjoamalla ylihintaan maahantuloasioiden hoitamista majoitusta, kuljetusta, ym. Puolan viranomaiset neuvovat välttämään ihmiskauppiaita. Puolan sisäministeriön mukaan ensimmäisen kahden viikon aikana pakolaisille jaettiin 5,5 miljoonaa ukrainankielistä esitettä. Ukrainalaisten pakolaisten auttamista koskevassa laissa on kriminalisoitu pakolaisten hyväksikäyttäminen.[1]

Hyväksikäyttötapauksia Puolassa ja matkalla muualle on kuitenkin raportoitu. Maksulliset kuljetukset muualle EU-alueella saattavat tapahtua pakettiauton rahtitilassa, johon on voitu ahtaa kymmenenkin ihmistä. Liettuan viranomaiset ovat havainneet muun muassa seksuaalista hyväksikäyttöä ja työtarjouksia muutaman euron tuntipalkalla. Europolin mukaan vapaaehtois- ja hyväntekeväisyysorganisaatioissa on myös voitu havaita epärehellisesti toimivien henkilöiden soluttautumista avustustyöhön.[2]

Ukraina on jo ennen sotaa ollut ihmiskaupan lähtö-, kauttakulku- ja lähtömaa. Tilanne heikkeni Krimin valtauksen ja Itä-Ukrainan konfliktien alettua, kun maan sisäisten pakolaisten määrä lähti nousuun.[3] Sota ei varmastikaan muuttanut ihmiskaupan ja hyväksikäytön riskiä parempaan suuntaan.

1 Hyväksikäytölle altistavia tekijöitä Suomessa

Hyväksikäytölle altistavia tekijöitä Suomessa on paljon. Ukrainasta paenneet ihmiset eivät ensisijaisesti tule Suomeen työhön, vaan he pakenevat sotaa. Mukana saattaa olla niitä, jotka ovat joskus olleet Suomessa työssä. Koska nuoret ja keski-ikäiset miehet puuttuvat, kokemusta Suomessa työnteosta todennäköisesti kuitenkin on vain harvalla.

[1] Law of 12 March 2022 on Assistance to Citizens of Ukraine in Connection with the Armed Conflict on the Territory of Ukraine.
[2] Tiedot perustuvat EU:n ihmiskauppakoordinaattorien kokouksessa 1.4.2022 esitettyyn.
[3] https://www.state.gov/reports/2021-trafficking-in-persons-report/ukraine/

Koska tulijoissa on myös perheenäitejä ja vanhuksia ympäri Ukrainan maaseutuja, monilla on välttämättä ole kokemusta palkkatyöstä muuallakaan tai edes kotimaassaan. Työelämätietoisuus voi siis olla keskimäärin matala. Joukossa toki on myös korkeasti koulutettuja henkilöitä.

Vaikka Ukrainan pakolaisilla on tilapäisen suojelun direktiivin mukainen laaja työntekooikeus, niin työn löytyminen ei ole ainoa murheista: lapselle koulu, sairaalle hoitoa, yhteydenpito Ukrainaan jääneisiin tai muihin maihin paenneisiin ym. Vähäinen voimaantuneisuus on omiaan altistamaan hämäräperäisille työtarjouksille.

Työpaikasta maksaminen ja muu korruptio Ukrainassa yleistä, ja nämä voidaan mieltää hyväksytyiksi myös Suomessa. Toimivaa julkista työnvälitystä Ukrainassa ei juuri ollut ennen sotaakaan. Ukrainalaiset tottuneet etsimään töitä somessa, ja somessa on helppo huijata valeilmoituksilla, kuten tiedotusvälineissä on kerrottu.

Jos Maahanmuuttoviraston ennuste 40 – 80 000 Ukrainan pakolaisesta toteutuu, niin on todennäköistä, että Ukrainan pakolaistilanne Suomessakin muodostuu pitkäaikaiseksi. Sodan päätyttyäkään Ukrainaan paluu ei onnistune pitkään aikaan, koska infrastruktuuri, kodit, koulut, palvelut, on monin paikoin täysin tuhottu. Sen sijaan nuoret ja keski-ikäiset miehet saattavat hakeutua perheidensä luokse Suomeen.

Kun tulijoita on paljon, kaikille ei ole mahdollista työllistyä ”kunnon töihin”, varsinkaan kesän jälkeen, kun maatalouden kausityöt ovat päättyneet, jolloin hyväksikäyttäjille tilanne on houkutteleva. Riskiä saattaa pahentaa sodan aiheuttama talouslama Suomessa.

Rajavartiolaitoksen arvio on, että vain noin puolet tulijoista on hakenut turvapaikkaa tai tilapäistä suojelua. Yli 15 000 Ukrainan pakolaista on siten rekisterien ulkopuolella vailla vastaanottorahaa. Tiedotusvälineiden mukaan paljon ukrainalaisia perhe- ja sukukuntia olisi yksityismajoituksessa maatiloilla tai muualla. Koska valtio ei korvaa yksityismajoituksen kuluja, työhön kykeneville voi kertyä ennen kausi- tai muiden töiden aloittamista merkittävä velka. Tämä velka altistaa työnantajan tai muun asumisen järjestäjän valtaan.

Ukrainalaiset ovat Suomessa jo ennestään tulleet hyväksikäytetyiksi, esim. Puolasta Suomeen lähetettyinä rakennusmiehinä ja maatalouden kausitöissä. Alipalkkauksesta, työaikakirjanpidon puutteista ym. on havaintoja Aluehallintovirastojen raporteissa. Tiedotusvälineet ovat raportoineet majoittamisesta maatiloilla asumiseen kelpaamattomissa tiloissa. Kiovassa toimineen Suomen suurlähetystön mukaan Suomessa kiellettyjen työnvälitysmaksujen ja kynnysrahojen periminen on ollut yleistä.

2 Hyväksikäytön torjunta

Kuten yleensäkin työperusteisen hyväksikäytön torjunnassa, ennaltaehkäisy on tehokkainta ja halvinta, lisäksi kärsimystä ja vahinkoa ei ehdi aiheutua. Pitkäaikaisia ja kalliita esitutkintoja ja oikeusprosesseja tarvitaan vähemmän.

Ukrainan pakolaisten maahantulo Suomeen tapahtuu ohi viranomaiskontrollin, joten mitään mahdollisuutta Suomen viranomaisten neuvontaan ennen Suomeen saapumista ei ole. Siksi Suomessa tapahtuvalla neuvonnalla on tärkeä merkitys.

Eri ministeriöt ja viranomaiset (TEM, SM, STM, Maahanmuuttovirasto ym.) ovat perustaneet nettiin ukrainankielisiä neuvontasivustoja. Viestintää tehdään koordinoidusti. TEM:n valmistelemassa ukrainankielisessä esitteessä on myös neuvoja työperäisen hyväksikäytön välttämiseksi. Esitettä jaetaan muun muassa raja-asemilla ja vastaanottokeskuksissa. TEM valmistelee hyväksikäytön torjunnan teemaista ukrainankielistä diaesitystä.

Venäjänkielinen puhelinneuvonta kausityöntekijöille käynnistyy 16.5. (tilaaja TEM, tuottaa Rikosuhripäivystys). Palvelu oli käytössä jo viime satokaudella, ja kokemukset olivat myönteisiä.

Ulkomaalaislain 1.10.2021 voimaan tulleet uudet työperäisen hyväksikäytön uhrin luvat eivät välttämättä sovi tähän kohderyhmään, koska tilapäisen suojelun nojalla myönnettävään oleskelulupaan sisältyy näitä laajempi työnteko-oikeus. Tilapäisen suojelun nojalla myönnettävä oleskelulupa ei myöskään ole kytketty työntekoon.

Eri viranomaisten keskinäinen yhteistyö hyväksikäytön tunnistamisessa ja avun tarjoamisessa on olennaista. Kun uhrit eivät välttämättä itse puhu viranomaisille, on tärkeää, että kaikki ne viranomaiset, jotka ovat pakolaisten kanssa tekemisissä, pitävät silmät auki ja ovat yhteydessä toisiinsa. Ukrainan pakolaisten osalta merkityksellisiä viranomaisia on paljon, perinteisten valvovien viranomaisten lisäksi esimerkiksi kuntien peruspalvelujen organisaatiot.

Osana hyväksikäytön vastaisia toimia viranomaisten yhteistyötä on kehitetty ja kehitetään parhaillaan, esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulun ns. Movi-hanke. Viranomaisyhteistyön kehittämisessä tulee kuitenkin selkeämmin huomioida Ukrainan pakolaisten näkökulma. Tästä kysymyksestä on tarkoitus keskustella muun muassa TEM:n vetämässä niin sanotussa 211-neuvottelukunnassa ja sen alaisessa työvoiman hyväksikäytön vastaisten toimien jaostossa. Myös muita tarvittavia erityistoimia valmistellaan edellä mainituissa elimissä. Tällaisia ovat mahdollisesti erillisen selvityksen teettäminen Ukrainan pakolaisista työmarkkinoilla.

Monet käynnissä olevat valmistelut työperäisen hyväksikäytön vastaisiksi toimiksi, kuten esimerkiksi työsuojeluviranomaisen toimivaltuuksien mahdollinen vahvistaminen, kohdistuvat myös Ukrainan pakolaisiin. Näitä valmisteluja on kuvattu oheisessa liitteessä.

Liite: Käynnissä olevia ja suunniteltuja työperäisen hyväksikäytön vastaisia valmisteluja (18.3.2022)